

Свинаренко Наталія Олександрівна,
канд.іст.н., доцент кафедри українознавства та мовної підготовки
іноземних громадян ХНЕУ ім. С.Кузнеця, Україна

ВІТЧИЗНЯНА ПУБЛІЦИСТИЧНА ЛІТЕРАТУРА ПРО ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР. НА ХАРКІВЩИНІ

Охарактеризовано історію голоду 1932-1933 рр. у різних районах Харківської області у краєзнавчих роботах М.С. Беляєва, А.М. Гаркавенко, Т.В. Поліщук, О.Я. Ісаїва, Т.В. Кобзевої, Н.М. Могилевської та ін. Проаналізовано перші газетні публікації про голод, опубліковані в 1991-1995 р.

Ключові слова: публіцистична література, Голодомор 1932-1933 рр., селянство, голодування, розкуркулення.

Svinarenko Natalia Alexandrovna

Cand.Sc., Assistant Professor of the Department of Ukrainian Studies and
Language Preparation of Foreign Citizens of KhNEU them. S.Kuznets

THE UKRAINIAN PUBLICIST LITERATURE ABOUT THE HOLODOMOR IN 1932-1933 RR. ON KHARKIV REGION

The history of the 1932-1933 famine in different regions of the Kharkiv region in local studies was described M.S. Bielyaieva, A.M. Harkavenko, T.W.Polichuk, O.YA. Isaiiv, T.V. Kobzeva, N.M. Mohylevs'ka and others .The first newspaper publications about the famine of 1932-1933, published in 1991-1995, were analyzed. Key words: journalistic literature, 1932-1933 Holodomor, peasantry, starvation, dispossession.

Завданням даної роботи являється аналіз вітчизняної публіцистичної літератури про Голодомор 1932-1933 рр. по різних районах Харківської області.

За останнє десятиріччя практично кожен українець пам'ятає, що у другій половині листопада загораються свічки по всій Україні в пам'ять про тих, хто загинув в роки страшного голоду 1932-1933 рр..Та про масштаби цього лихоліття (як відомо, кількість загиблих в будь-якому разі можна порівняти з населенням невеликої держави), нелюдські методи виконання сталінських хлібозаготівель, ставлення до жителів села, до пересічних трудівників – це ті проблеми, які сучасному європейцю навряд чи можуть бути зрозумілими.

Історію Голодомору 1932-1933 рр. на Харківщині найдетальніше описала у своїх роботах Т.В. Поліщук [1; 2; 3]. Її роботи мають досить значний обсяг, порівняно з іншими дослідженнями. Ще у 1997 р. з'явився друком збірник документів та матеріалів [2, с.26]. Даючи загальну характеристику тогочасній

соціально-економічній ситуації в українському селі, упорядник директор Валківського краєзнавчого музею Т.В. Поліщук констатує, що «...рушилися віковічні традиції українського села, вічні традиції; селу нав'язувалося життя, йому незрозуміле та чуже; хаос породжував сваволу; беззаконня сприяло нехтуванню елементарних норм моралі та прав людини...»[2, с.26]. Іншими словами, люди були змушені важко працювати, а їх життя у той страшний час зовсім нічого не вартувало.

Для нашого пересічного громадянина вказану цитату цілком можна назвати відповіддю на питання, чому на нашій благословенній українській землі радянська влада влаштувала голод 1932-1933 рр. Т.В. Поліщук у даному збірнику проаналізувала документи державного архіву Харківської області, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, опрацювала 215 документів та свідчень людей, що пережили голод. Людське життя є найбільшою цінністю на цій землі. Кожна людина, де б вона не жила – це частина нашої історії. А історію потрібно знати, щоб не дати повторитися помилкам минулого. Дослідник Голодомору 1932-1933 рр. на Валківщині Т.В. Поліщук справедливо називає цей історичний факт штучним голодом – злочином проти людяності і людства [2, с.9]. А як відомо, такі злочини строку давності не мають. Рисами, що відрізняють краєзнавчі дослідження Т.В. Поліщук від робіт інших дослідників є гарно підібраний для місцевого читача тематичний матеріал, доступні коментарі, виклад інформації без зайвих вступів чи післямов. І звичайно, ж, документальні архіви підвищують рівень науковості даних праць.

Стаття Т.В. Поліщук «Чорні жнива» та «Столиця відчаю»: з історії створення книг про Голодомор на Харківщині, що з'явилася друком у 2008 р. чітко виражає основне завдання її досліджень –«донести цілому світу, розповісти про страшну моровицю, спрямовану проти нашої нації» [1, с.192] на території Валківського та Коломацького районів – маленького шматочка української території, враженої жорстоким лихом, спробувала дошукатись передумов, причин і наслідків спланованого смерчу, який спустошив Україну.

Крім висвітлення соціально-економічного життя місцевого селянства, авторка праці «Чорні жнива...» не обійшла увагою і висвітлення щоденних реалій життя тогочасної інтелігенції. Так у документі «Пояснення голови Огульцівського сількому обласному оргбюро Робос щодо скарги вчителя Кучеренка про голодування освітян» від 1 серпня 1932 р. згадується і про затримки заробітної платні, мізерні продовольчі пайки, наявність боргів у кожного з учителів по 100-250 карбованців через дороговизну продуктів харчування на тлі заборгованості у виплаті окладів [1, с.85]. Зрозуміло, що за вказаних обставин вчительська

спільнота була не більш ситішою за селян – тодішніх головних виробників матеріальних благ для суспільства. Таким чином, даний приклад є красномовним свідченням того, що голод 1932-1933 рр. був геноцидом не тільки проти селянства, а й проти інтелігенції.

А «Телеграма ЦК КП(б)У Харківському обкому партії про продовольчу допомогу ряду районів області» від 21 червня 1932 р. повідомляє керівництво Харківської області про «..складну продовольчу ситуацію» у деяких районах області (у даному переліку ні Валківського, ні Коломацького не бачимо) [1, с.76-77] . Відповідь на таке повідомлення для сучасної молодої людини просто приголомшлива: вказана певна кількість цукрового буряку, яку слід відпустити жителям м. Харкова замість хліба. А про голодуючих жителів семи названих районів Харківської області взагалі - жодного слова. Читаючи ці матеріали, мимоволі ловиш себе на думці, що мова йде про продовольство для тварин на тваринницькій фермі. Але ж дієвої допомоги потребували люди, наші співвітчизники! Описаний історичний факт красномовно свідчить, чому ставлення представників влади до українських трудівників було виключно споживацьким (у кращому випадку).

Та переважна більшість краєзнавчих досліджень написана на основі свідчень очевидців тих подій. Раніше, за відсутності доступу до архівних фондів дослідники посилалися саме на свідчення очевидців. І не помилилися, адже пам'ять –найдостовірніше історичне джерело [1, с. 208].

Крім проблеми хлібозаготівель, боротьби з селянами-одноосібниками, що не бажали вступати до колгоспів, загрозливих хвороб, злиденного селянського існування місцеві краєзнавці звертали увагу і на інші аспекти Голодомору 1932-1933 рр. на Харківщині. На початку 30-х рр.. ХХ ст. зазнали кардинальних змін і віковічні цінності українського села на Валківщині. Зокрема валківський краєзнавець І.В. Скотар констатує: «...Порядні селяни, чесні трудівники в «актив» не ішли. Туди потрапляли ледарі, п'яниці, що заздрили життю порядних трудівників. Коли хто з селян протестував, того оголошували під кулачником і уповноважений ДПУ негайно давав команду на арешт і висилку. Беззаконня і репресії допускалися не тільки щодо заможних селян, а й щодо бідноти. Ця політика була такою жорстокою, що люди вважали за краще мовчати...». [4, с. 66]. Дана цитата є відповіддю на питання, чому люди, котрі пережили голод 1932-1933 рр. не поспішали розповідати про ті страшні події своїм нащадкам.

Одним із питань, які є ключовим у проблемі вивчення Голодомору 1932-1933 рр. – визначення рівня смертності по різних регіонах країни. Темпи розкуркулення, рівень смертності у різних районах Харківщини був різним. Зокрема, автор нарису про м. Люботин, В.В. Стрілець, вказує, що Голодомор

1932-1933 рр.- це одна хвиля масового терору проти селянства. Автор цього ж історико-краєзнавчого нарису констатує, що люботинці, ще в ті часи, переважно, працювали на заводах, фабриках м. Харкова, на залізниці, де отримували регулярно невеликі продуктові пайки [5, с.296]. Та Люботином ходили величезні юрби голодних селян з навколишніх сіл, про яких і досі пам'ятають старожили міста. А величезні обсяги відібраної у селян картоплі уповноваженими регулярно поступили на місцевий Караванський спиртзавод (знаходиться на околиці м. Люботин) як сировина для переробки на спирт, в той час коли трудівників залишали помирати голодною смертю [5, с. 297]. От і всі пріоритети радянської влади: картопля дорожча за життя людей...Ці ж факти знаходять своє підтвердження і в ін. дослідницькій роботі місцевого краєзнавця [6, с.28].

Так, опрацьовані укладачами І.В. Шуйським та В.А. Полянецьким архівні матеріали видання «Голодомор у першій столиці» свідчать про погане харчування харківських робітників заводів та фабрик, малі норми пайків для службовців та інженерно-технічного персоналу, масову безпритульність дітей та підлітків, які потрапляли до міста Харкова пішки та залізницею від голодної смерті у селах, жалюгідний асортимент продуктів харчування, виставлений для реалізації у торговельних закладах [7, с.167].

Факти голодування, високий рівень смертності населення були особливо характерні для сільських районів. О. Ісаїв досліджував Голодомор 1932-1933 рр. у Борівському районі Харківщини [8]. Особливістю даної роботи є те, що автор переконливо на конкретних фактах доводить читачеві, що голодомор 1932-1933 рр. є закономірним наслідком планомірної сталінської політики щодо сільського господарства, зокрема хлібозаготівельної кампанії 1928 р. Також краєзнавець О.Я. Ісаїв згадує і про наявність на Борівщині антирадянського супротиву, що мав місце у вказаний період. Про це досить докладно пише у своїй праці О.Я. Ісаїв. Автор дослідження, проаналізувавши архівні матеріали, називає катів свого краю поіменно-склав таблицю з прізвищами уповноважених по кожній сільраді району з посадою, датою народження і т.д. [8, с. 355-356].

Відомості про голодомор на Зміївщині мають схожий характер з попередньою краєзнавчою працею. Зокрема, колективна науково-дослідницька робота, створена на основі спогадів очевидців голоду 1932-1933 рр., опублікованих в археографічних збірниках архівних матеріалів, документів та матеріали, взятих з Державного архіву Харківської області) [9]. У ході дослідження автори з'ясували передумови голоду, встановлені безпосередні причини голоду, названі винуватці (найнижчої – місцевої ланки) [9, с. 208]. Особливістю вказаної роботи

є те, що авторський колектив розглядає аграрну політику сталінського режиму в сукупності з різними політичними та економічними аспектами.

Авторка іншої дослідницької роботи Т.В. Кобзева характеризує причини голодомору, проблеми колективізації та розкуркулення у селах Нововодолажчини. Розписує події соціально-економічного життя краю у 1932-1933 рр. Дослідниця опрацювала архівні матеріали та представила інформацію в вигляді таблиці, де вказані прізвища, соціальний стан, вік, дата та причина смерті тих, хто помер у 1932-1933 р.[10, с. 159-160]. А представники тодішньої влади тільки сухою мовою офіційної документації звітували перед партійним керівництвом про втілення директив, а реально допомагати жителям сіл ніхто не поспішав...

Вітчизняна дослідниця Н.Р. Романець стверджує, що, і документи, і свідчення очевидців констатують, що голод 1932-1933 років, охоплюючи всі регіони тодішньої України, був організованим геноцидом сталінського режиму. Як і архівні документи, свідчення очевидців є повноцінним вартісним джерелом дослідження голоду-геноциду, його причин, перебігу та наслідків [11, с. 124-132].

Матеріали тодішньої районної газети про боротьбу з класово-ворожими елементами у с. Огульці, скарги селян, що розглядала Валківська робітничо-селянська інспекція переконливо свідчать про безправність заможних трудівників на своїй землі, безкарність за безчинства для представників влади, повну безвихідь для переважної більшості селянства у ті голодні часи [12, с.80-85]. Подібні настрої тодішнього селянського суспільства висвітлені М.С. Беляєвим у його дослідницькій роботі [13]. Краєзнавче видання дослідниці Н.М. Могилевської теж у загальних рисах характеризує безпросвітне становище селянства у надскладні 30-ті роки ХХ ст.- період становлення радянських колгоспів, болючий час зміни ментальності українського селянства [14].

Перші статті, написані ще на початку 90-х рр. ХХ століття [15; 16; 17], присвячені певним аспектам проблеми Голодомору 1932-1933 рр. на Харківщині, переважно, представлені трагічними історіями життя близьких родичів власних авторів, або відомих людей, що жили у різних районах Слобожанщини і були в різний час опубліковані у періодичних виданнях «Слобідський край», «Вечірній Харків», «Сільські новини» та ін. Автори статей П. Гребньов, В. Анголенко, Г. Конопельцев згадували про нереальні плани хлібозаготівель, небажання вступати селянами-одноосібниками до колгоспів, про померлих від голоду родичів, про покинутих у містах та містечках селянських дітей, яких саме у такий спосіб намагалися врятувати від голодної смерті. У статтях автори не пов'язували Голод 1932-1933 рр. з загальною

сталінською політикою, а розглядали тільки деякі аспекти [15; 16]. Ці роботи носять дещо емоційний характер, але вони зрозумілі пересічному читачеві, на якого були розраховані. Вони написані з уст пересічних людей, більшість з яких мали у кращому випадку середню освіту, але щирість їх викладу, стислі фрази, невеликий обсяг інформації дають повну картину трагічності тих страшних подій. Їх зміст завдяки цьому гарно пам'ятався і добре вирізнявся від інших робіт.

Крім великих краєзнавчих праць, присвячених вивченню історії певного населеного пункту з давніх давен та до наших днів, виходять друком і невеличкі за обсягом науково-популярні роботи. Зокрема, згадки про події голодомору 1932-1933 рр. на Харківщині містяться і у брошурах, що вийшли друком у 2008 році [18,с.8; 19,с.21]. Переважно, це свідчення жителів Харківської області та фото жертв трагедії у тодішній столиці радянської України та її околицях, досить детально опрацьовані укладачами В.Верстюком, В. Тимішаком, І. Юхновським.

Дуже подібною до дослідницької праці [18] є громадсько-політичне видання, виданому в тому ж 2008 р. у м. Харкові, представлено зібраними у Зміївському районі Харківської області студентами Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна свідчення очевидців Голодомору 1932–1933 рр. [6, с.28].

Висновки дослідження. Найгрунтовніші краєзнавчі дослідження з історії Голодомору 1932-1933 рр. на Харківщині написані з використанням матеріалів Державного архіву Харківської області, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, численних свідчень очевидців, належать Т.В. Поліщук. Авторка спирається у своїх дослідженнях на матеріали статей періодичних видань «Слобідський край», «Вечірній Харків», «Сільські новини». Найактивніші дослідники історії голоду 1932-1933 років у різних районах Харківської області – В.Анголенко, М.С. Беляєв, А.С. Богацька, А.М. Гаркавенко, П. Гребньов, О.Я. Ісаїв, Т.В. Кобзева, Г. Клонопельцев, О.В. Корнєв, Н.М. Могилевська, Т.В. Поліщук, В.А. Полянецький та ін. Проаналізовано перші газетні публікації про голод 1932-1933 рр., опубліковані в 1991-1995 р.

Обов'язком науковців є встигнути поговорити з кожною людиною, яка пережила той час, почути та занотувати їх свідчення, щоб майбутні покоління володіли правдивими фактами.

Список використаних джерел

1.Поліщук Т.«Чорні жнива» та «Столиця відчаю»: з історії створення книг про Голодомор на Харківщині /Т.Поліщук// Проблеми історії України: факти, судження, пошуки.-2008.- Вип.18.- С.192-195.

2. «Столиця відчаю»: Голодомор 1932-1933 рр. на Харківщині вустами очевидців. Свідчення, коментарі. - Львів: Березиль, 2006. - 416 с.
3. Чорні жнива: Голод 1932-1933 років у Валківському та Коломацькому районах на Харківщині: [Документи, спогади, списки померлих] / Упор. Т. Поліщук. - Київ; Харків; Нью-Йорк; Філадельфія: Видавництво М. П. Коця, 1997. - 368 с.
4. Скотар І.Ф. Валківська старовина: Історико-краєзнавчий нарис / І.Ф. Скотар. -Х.: РВП «Оригінал», 1993. - 80 с.
5. Стрілець В.В. Люботин: Історико-краєзнавчий нарис / В.В. Стрілець.-Х.: Торсинг, 2002. - С.295-298.
6. Гаркавенко А.М. Голодомор на Харківщині та у Люботині /А.М. Гаркавенко// Наше місто - Люботин: - Х.: Просвіта, 1998.-С.28.
7. Голодомор у першій столиці/Укл. І.В. Шуйський, В.А. Полянецький. -Х.: Фоліо, 2006. - 288 с.
8. Ісаїв О.Я. Борівщина в роки голодомору (1928-1933)/ О.Я.Ісаїв.-Х.: Райдер, 2008. - 496 с.
9. Зміївський край за часів сталінізму (1921-1953 рр.): Збірка дослідницьких робіт /Ю.О. Солдатенко, А.С. Богацька. -Х.: Мачулін, 2016. - 212 с.
10. Кобзева Т.В. «Хочу знати правду!?» (Голодомор 1932-1933 рр. у Нововодолазькому районі) /Т.В. Кобзева. -Х.: Формат, 2009. - 470 с.
11. Романець Н.Р. Репресивна політика радянської влади в українському селі (1928-1933 рр.) у висвітленні сучасної зарубіжної історіографії /Н.Р. Романець// Чорноморський літопис. Науковий журнал. -2013 .- Вип.7. - С.124-132.
12. Огульці: Зб. архівних документів і матеріалів.-Х.: Фоліо, 1996.-172 с.
13. Беляєв М.С. Наш край Богодухівщина /М.С. Беляєв, Н.В. Чернігова.-Х.: РВП «Оригінал», 1993.-144 с.
14. Могилевська Н.М. Полкова Микитівка. Традиції козацької слободи /Н.М. Могилевська.- Богодухів: Друкарня №13.-2009. - 139 с.
15. Анголенко В. «Вернись до мене, пам'яте моя»: [Док., Красноградський р-н] // Вісті Красноградщини. - 1993. - 23 берез.
16. Гребньов П. Неоголошена війна - голодомор: Про події 1932-1933 рр. на Харківщині мовою док. // Хлібороб. - 1991. - 12 жовт.
17. Конопельцев Г. Пам'ять не зраджує...: Голод на Україні: Сторінки історії // Слобідський край. - 1998. - 6 січ.
18. Голодомор - геноцид українського народу 1932-1933 рр.] / Упор.В.Верстюк, В.Тимішак. - К.: Вид-во ім. О.Теліги, 2008. -27 с.
19. Голодомор на Харківщині: окремі рядки національної трагедії / Уклад., передм., статті О. В. Корнєв. – Харків, 2008. – 36 с.

